

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
59. Seri / Yıl 2016 - [1]

TÜRKİYE-ALMANYA EKONOMİK VE SİYASİ İLİŞKİLERİNİN TÜRKİYE’NİN AB ÜYELİK SÜRECİ BAĞLAMINDA ANALİZİ*

Yrd. Doç. Dr. Ebru TURHAN

Türk-Alman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

---

* Bu çalışma Türk - Alman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu’na kabul edilen 2016BI0005 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

ÖZET

Türkiye ve Almanya arasında ekonomik, siyasi ve sosyal boyutları olan ve köklü geçmişe sahip çok yönlü ikili ilişkiler mevcuttur. Almanya'nın Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) katılım sürecine ilişkin resmi politikası, Türkiye-Almanya ikili ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu çalışma, Türkiye-Almanya ikili ilişkilerinin ekonomik ve siyasi boyutlarını Türkiye'nin AB katılım süreci ışığında incelemektedir. Bu bağlamda, Türkiye-Almanya ikili ekonomik ve siyasi ilişkileri ile Türkiye'nin AB katılım süreci ve bu sürece ilişkin Almanya'nın resmi tutumu arasındaki karşılıklı etkileşim analiz edilmektedir. Çalışmada, Türkiye'nin AB katılım süreci ve Türkiye-Almanya ikili ekonomik ve siyasi ilişkileri arasındaki çift taraflı etkileşim incelenirken, öncelikli olarak Almanya'dan Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımlar, ihracat verileri ve Türkiye'de faaliyet gösteren Alman ya da Almanya sermayeli firmaların sayısı gibi veriler, Almanya federal hükümetlerinin, Alman ve Türk siyasi çevrelerinin ve önde gelen iş dünyası kuruluşları ve temsilcilerinin yazılı basına ve ilgili kurumların internet sitelerine yansıyan resmi açıklamaları ve AB Zirvesi zirve sonuç bildirgeleri gibi veri kaynaklarından yararlanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: AB katılım süreci, Almanya, Türkiye-Almanya ilişkileri, AB, Avrupa Birliği Zirvesi, Türkiye

ABSTRACT

The deep-rooted and multidimensional bilateral relations between Turkey and Germany rest upon economic, political and social aspects. Germany's official attitude towards Turkey's European Union (EU) accession process serves as a major determinant of the economic, political and social dialogue between Turkey and Germany. This article attempts to study the economic and political aspects of Turkish-German bilateral relations in light of Turkey's EU accession process. In this vein, it analyzes the mutual interplay between Turkish-German economic and political dialogue, on the one hand, and Turkish accession process as well as official German position on Turkish membership in the EU, on the other. To examine this mutual interaction the article primarily draws on relevant official data including German foreign direct investment in Turkey, German exports to Turkey and the number of German companies or companies

with German capital operating in Turkey, the official statements of the German federal governments, German and Turkish political circles and key representatives of German and Turkish business world as reflected in the media and the official websites of relevant institutions, and the conclusions of the European Council summits.

Keywords: EU accession process, Germany, Turkish-German relations, EU, European Council, Turkey

Giriş

Türkiye-Almanya ikili ilişkileri tarihi bir süreçte ve çok boyutlu bir düzlemde gerçekleşmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik, siyasi ve sosyal diyalog, ikili ilişkilerin içerik, kapsam ve niteliğinin belirlenmesine önemli katkı sağlamaktadır. Öte yandan, Almanya'nın Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) katılım süreci ve AB tam üyeliğine ilişkin politikası ve tutumu, Türkiye-Almanya ikili ilişkilerinin ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinin içerik, kapsam ve gelişimini etkilemektedir.¹ Almanya, "toplu yapısal kapasitesi"² nedeniyle AB içerisinde siyasi ve ekonomik politikaların belirlenmesi, Birlik gündeminin şekillendirilmesi ve karar alma süreçlerinde önemli bir ağırlığa sahiptir. Bu nedenle, Türkiye'nin 50 seneyi aşkın süredir devam eden AB'ye katılım sürecinde, Türk hükümetleri Almanya'nın Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin resmi tutum ve politikalarını dikkatle izlemiş ve değerlendirmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye-Almanya ikili ilişkilerinin ekonomik ve siyasi boyutlarının Türkiye'nin AB katılım süreci bağlamında incelemesi amaçlanmaktadır. Çalışma, Türkiye-Almanya ikili ekonomik ve siyasi ilişkileri ile Türkiye'nin AB katılım süreci ve bu sürece ilişkin Almanya'nın resmi tutumu arasında mevcut olan karşılıklı etkileşimi analiz etmektedir. Çalışmanın bu bölümü takip eden ikinci bölümünde, Türkiye-Almanya ilişkilerine genel bir bakış sağlamak amacıyla ikili ilişkilerin ekonomik, siyasi

¹ Ebru Turhan ve Günter Seufert (2015), "Editorial Foreword", Ebru Turhan ve Günter Seufert (der.), *German Interests and Turkey's EU Accession Process: A Holistic Perspective*, (İstanbul Politikalar Merkezi: İstanbul), s. 5-6.

² Jonas Tallberg (2008), "Bargaining Power in the European Council", *Journal of Common Market Studies*, Cilt: 46, Sayı: 3, s. 688-689

ve sosyal boyutlarına kısaca değinilecektir. Üçüncü bölümde, Türkiye'nin AB katılım sürecine Almanya'nın tercihlerinin etkisi, Almanya'nın "toplu yapısal kapasitesi" ve AB'nin genişleme politikalarına ilişkin kurumsal yapı üzerinden incelenecektir. Dördüncü ve beşinci bölümlerde ise, Türkiye-Almanya ikili ekonomik ve siyasi ilişkileri ile Türkiye'nin AB katılım süreci ve bu sürece ilişkin Almanya'nın resmi tutumu arasında mevcut olan karşılıklı etkileşim, Almanya federal hükümetlerinin ve Türk hükümetlerinin önde gelen yetkililerinin ve Alman ve Türk siyasi çevrelerinin resmi açıklamaları, Türkiye-Almanya ekonomik ilişkilerine yönelik resmi istatistikler, Türk ve Alman iş dünyası temsilcilerinin demeçleri, AB Zirvesi sonuç bildirgeleri gibi veri kaynakları ve küresel ve bölgesel gelişmeler, krizler ve güç dengelerinde yaşanan değişimlerin analizi aracılığıyla incelenecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde, Türkiye-Almanya ikili ilişkilerinin ekonomik ve siyasi boyutlarının Türkiye'nin AB katılım süreci bağlamında genel değerlendirilmesi önceki bölümlerde elde edilen bulgular ışığında yapılacaktır.

Türkiye-Almanya İlişkilerine Genel Bir Bakış

Türkiye ve Almanya arasındaki köklü bir temele ve geçmişe dayanan çok yönlü ilişkiler, ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlara sahiptir. Ekonomik ilişkiler incelendiğinde, 2014 yılında gerçekleşen 32,6 milyar avroluk Türkiye-Almanya ticaret hacmi ile Almanya'nın Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olduğu görülmektedir.³ Türkiye, ihracatının yüzde 9'luk kısmını Almanya'ya yaparken, ithalatının yaklaşık yüzde 10'unu da Almanya'dan karşılamaktadır. Almanya, aynı zamanda 1980 yılından beri yaptığı toplam 11,2 milyar avroluk yatırım ile Türkiye'deki en önemli dış yatırımcı konumundadır.⁴ Türkiye'deki Alman firmaları, en kalabalık yatırımcı grubunu oluşturmaktadır. Ülkede faaliyet gösteren Alman ya da Alman sermaye ortaklığıyla kurulan firmaların sayısı 6200'e ulaşmıştır. Öte yandan, son yıllarda Türk firmaları da Almanya'da yatırımlarını giderek arttırmaya ve inşaat, telekomünikasyon, seramik, elektronik ve enerji gibi iki ülke için de stratejik değere sahip sektörlerde yatırımlar gerçekleştirmeye

³ Auswärtiges Amt (2015), "Länderinformationen Türkei – Beziehungen zu Deutschland", Stand November 2015, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Tuerkei/Bilateral_node.html.

⁴ Ibid.

başlamışlardır. Nisan 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Almanya Federal Ekonomi ve Enerji Bakanlığı tarafından hayata geçirilen Alman-Türk Enerji Forumu, iki ülke arasındaki ticaret hacminin enerji sektörüne yapılacak yatırımlar aracılığı ile artırılmasını ön görmektedir.

Türkiye-Almanya ikili ilişkilerinin siyasi boyutunun önemi, gerek iki ülkenin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE) ve Avrupa Konseyi (CoE) gibi önde gelen uluslararası organizasyonların şemsiyesi altında, gerekse ikili girişimler aracılığı ile gerçekleştirdikleri işbirlikleri ile gözler önüne serilmektedir. Mayıs 2013 tarihinde iki ülkenin dışişleri bakanlıkları tarafından hayata geçirilen Türkiye-Almanya Stratejik Diyalog Mekanizması, Türkiye ve Almanya arasındaki stratejik ilişki ve işbirliklerini kurumsallaştırmayı ve güvenlik politikaları, uluslararası terörizm, ekonomi, enerji ve Avrupa gibi konularda dışişleri bakanlarının başkanlığında ve ilgili uzmanların katılımıyla düzenli görüş alışverişinde bulunmayı ve işbirliği imkânlarını değerlendirmeyi öngörmektedir.⁵ Bu mekanizmanın kurulmasının akabinde, 12 Ocak 2015 tarihinde Şansölye Angela Merkel ve Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından temelleri atılan⁶ ve ilk toplantısı 22 Ocak 2016'da Berlin'de gerçekleştirilen Türkiye-Almanya Hükümetlerarası İstişare Toplantıları ise Türkiye ve Almanya arasındaki politik diyalogu ve işbirliğini bir üst seviyeye taşımıştır. İlk toplantıda, mülteci krizinin yönetimi, terörizm ile mücadele ve Türkiye'nin AB'ye katılım sürecine ivme kazandırılması gibi stratejik öneme sahip konularda Türkiye ve Almanya arasında işbirliğinin geliştirilmesinin gerekliliği, Şansölye Merkel ve Başbakan Davutoğlu tarafından vurgulanmıştır.⁷

⁵ Auswärtiges Amt (2013a), Joint Declaration between the Federal Foreign Office of the Federal Republic of Germany and the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey on the establishment of a Strategic Dialogue Mechanism, 12 Mayıs 2013, Berlin.

⁶ Bundesregierung (2015a), Bundeskanzlerin Merkel und Ministerpräsident Davutoğlu vereinbaren deutsch-türkische Regierungskonsultationen, Pressemitteilung 10, 12 Ocak 2015, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2015/01/2015-01-12-merkel-davutoglu.html>.

⁷ Bundesregierung (2016), Gemeinsame Erklärung zu den Deutsch-Türkischen Regierungskonsultationen vom 22. Januar 2016, Pressemitteilung 19, 22 Ocak 2016, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2016/01/2016-01-22-ge>

Türkiye ve Almanya arasındaki ikili sosyal ilişkilerin önemli bir boyutunu Almanya'da yaşayan Türk kökenli insanlar şekillendirmektedir. 1961 ve 1973 yılları arasında Almanya'da hayata geçirilen işgücü alımı programları kapsamında, 2.659.512 Türk işçisi, Almanya'da çalışmak üzere başvuruda bulunmuştur. Alman Çalışma Dairesi'nin işgücü alımı amacıyla İstanbul'da açılan bir dış şubesi, söz konusu dönemde 648.029 Türk'ü Almanya'nın belirli şehirlerinde işe yerleştirmiştir.⁸ Söz konusu "misafir işçilerin" Almanya'yı yeni yurt edinmeleri, aile birleşimi süreçlerinden yararlanmaları ve ileriki dönemlerde Almanya'nın nitelikli iş gücü alımlarına da ivme kazandırması sonucunda Türkiye-Almanya ekseninde iş göçü önemli bir kesintiye uğramadan devam etmiştir. Hâlihazırda 3 milyonu aşkın Türk kökenli insan, Almanya'da ikamet etmekteyken, Almanya'daki Türk toplumunun yaklaşık 1,5 milyonu Alman vatandaşlığına sahiptir.⁹ Almanya'da faaliyet gösteren Türk kökenli işletme sayısı son 20 yılda 5 binden 85 bine çıkmış olup bu şirketler yaklaşık 450 bin kişiye istihdam sağlamaktadır.¹⁰ Almanya'daki Türk toplumu, hem Alman devletinin hem de kamuoyunun Türkiye algısını önemli derece şekillendirdiğinden Almanya'nın Türkiye politikalarının oluşması ve biçimlenmesinde önde gelen bir rol üstlenmektedir.¹¹ Sosyal boyutta, iki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenmesi ve gelişmesine Almanya'daki Türk toplumunun yanı sıra, Eylül 2006'da iki ülkenin dışişleri bakanlıkları tarafından imzalanan ve kültürlerarası diyalogu ve eğitim ve bilim alanında karşılıklı alışverişi canlı tutmayı amaçlayan ve 2010 yılında İstanbul'da Türk-Alman Üniversitesi'nin (TAU) kurulmasına da öncülük eden Ernst Reuter İnisyatifi, Alman ve Türk üniversiteler arasında imzalanmış 862 Erasmus Antlaşması ve Alman Akademik Değişim Servisi' nin (DAAD) Almanya'da öğrenim görmeyi amaçlayan Türk öğrencilerine verdiği teşvikler gibi programlar da önemli katkılar sağlamaktadır.

meinsame-erklarung-deu-tur-konsultationen-deutsch.html?nn=694676.

⁸ Eckard Cuntz (2011), „Türk İşçi Alımı Anlaşması'nın 50 Yılı – Geriye Dönük Bir Değerlendirme”, *Almanya'ya Türk Göçünün 50. Yılında Türk – Alman İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği*, (Berlin: Konrad Adenauer Stiftung), s. 7-12

⁹ Auswärtiges Amt (2015), “Länderinformationen Türkei – Beziehungen zu Deutschland”.

¹⁰ „Türk İşletmeler Kurumsallaşmalı“, *Sabah.de*, 2 Kasım 2015, <http://www.sabah.de/turk-isletmeler-kurumsallasmalı>.

¹¹ İsmail Ermağan (2012), „Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri“, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 20, s. 73-91.

Türkiye'nin AB'ye Katılım Süreci ve Almanya'nın Rolü

Almanya'nın Türkiye'nin AB'ye katılım süreci ve AB tam üyeliğine ilişkin politikası ve tutumu, Türkiye-Almanya ikili ilişkilerinin ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinin şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Almanya, “toplu yapısal kapasitesi”¹² nedeniyle AB gündeminin belirlenmesi ve şekillendirilmesinde ve karar alma süreçlerinde önde gelen bir aktör haline gelmiştir. AB'nin toplam Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) yaklaşık yüzde 21'ini Almanya'nın GSYİH'sı oluşturmaktadır. Geçtiğimiz on sene dâhilinde, Almanya'da kişi başına düşen GSYİH diğer tüm önde gelen sanayileşmiş ülkelere oranla daha hızlı yükselmiştir.¹³ Almanya, Birlik içerisinde en büyük nüfusa sahip ülkedir ve Kıta Avrupa coğrafyası içerisinde son derece stratejik bir şekilde konumlanmıştır. Avrupa'nın ve dünyanın önde gelen yönetim okullarından olan Hertie School of Governance'ın 2014 tarihli Yönetişim Raporu'nun sonuçlarına göre, Almanya gerek Avrupa gerekse dünya çapında, yönetim ve idari kapasitenin değerlendirildiği neredeyse tüm kategorilerde en ön sıralarda yer almıştır.¹⁴ Almanya'nın, “toplu yapısal kapasitesi” nin yukarıda bahsedilen ve diğer öğeleri, Almanya'ya Avrupa politikaları aracılığıyla AB kurumları ve karar alma süreçleri üzerinde önemli bir nüfuza sahip olma imkânını sağlamaktadır.

Almanya “toplu yapısal kapasitesi” aracılığıyla, AB'nin genişleme politikalarının ve nihayetinde Türkiye'nin AB üyelik sürecinin de şekillendirilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Genişleme politikası ve Türkiye'nin AB katılım sürecine ilişkin kritik kararlar iki önemli AB Kurumu tarafından alınmaktadır: AB Zirvesi ve AB Konseyi (diğer adıyla Bakanlar Konseyi). AB Zirvesi ve Bakanlar Konseyi, AB'nin en önde ge-

¹² Jonas Tallberg (2008), “Bargaining Power in the European Council”.

¹³ Alexander Reisenbichler ve Kimberly J. Morgan (2013), “How Germany won the Euro crisis: And why its gains could be fleeting”, *Foreign Affairs*, 20 June 2013, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139520/alexander-reisenbichler-and-kimberly-j-morgan/how-germany-won-the-euro-crisis>.

¹⁴ The Governance Report 2014, Interactive Data Explorer, <http://www.governancereport.org/home/governance-indicators/indicators2014/interactive-data-explorer/>. Almanya'nın toplu yapısal kapasitesinin analizi için bkz. Ebru Turhan (2014), “Germany's Leadership Role in the Eurozone Crisis and its Implications for Turkey's EU Bid: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, Paper presented at the UACES 44th Annual Conference, 1-3 Eylül 2014, Cork, <http://www.uaces.org/documents/papers/1401/turhan.pdf>.

len hükümetler arası kurumlarıdır ve Birlik'e üye ülkelerin çıkarları ve tercihlerinin temsil edildiği oluşumlardır.¹⁵ Bu tarz hükümetler arası oluşumlarda, kararlar ve ortak politika tercihleri, ülkeler arasındaki asimetrik karşılıklı bağımlılık temelinde şekillenen pazarlık gücünün yön verdiği devletlerarası stratejik müzakereler sonucunda belirlenir.¹⁶ Almanya'nın "toplu yapısal kapasitesi" nedeniyle, diğer AB ülkeleri ve Almanya arasındaki karşılıklı asimetrik bağımlılık, genelde Almanya lehine bir görünüme sahiptir. Bu doğrultuda, Almanya, AB içerisinde siyasi ve ekonomik ağırlığı gene yüksek olan Fransa ve İngiltere ile birlikte, AB şemsiyesi altında gerçekleştirilen ve üye ülkelerin katıldığı hükümetler arası müzakerelerden çıkan ortak politika tercihlerinin şekillenmesine özellikle öncülük etmektedir.¹⁷

Türkiye'nin uzun soluklu AB katılım sürecinde, Birlik'in Türkiye'ye ilişkin genişleme politikalarının belirlendiği AB Zirvesi ve Bakanlar Konseyi toplantılarının sonuçları, büyük ölçüde ilgili Alman federal hükümetlerinin tercihleri ve çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmiştir. 1987-2004 döneminde AB Zirvesi tarafından alınmış ve Türkiye'nin AB üyelik sürecinin şekillenmesinde önemli rol üstlenmiş kararlar incelendiğinde, AB Zirvesi'nin Türkiye'nin AB katılım sürecine ivme kazandıracak kararları ancak ilgili Alman federal hükümetinin de bu doğrultuda destek verdiği zamanlarda alabildiği gözlemlenmiştir.¹⁸ Bu nedenle, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde, Türk hükümetleri Almanya'nın Birlik'e üyelik sürecine yönelik resmi tutum ve politikalarına özellikle dikkat etmiş ve Alman hükümetlerini üyelik sürecinde yaşanan iniş ve çıkışlardan sorumlu tutmuşlardır. Tarihsel boyutta değerlendirildiğinde, Almanya'nın Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin resmi tutumunun Türkiye-Almanya ikili ilişkilerini derinden etkilediği özellikle iki örnekte açıkça görülmektedir. İlk örnek, bizi 1997 yılına götürmektedir. 12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg AB Zirvesi, Türkiye'nin Orta ve Doğu

¹⁵ Herman Lelieveldt ve Sebastiaan Princen (2015), *The Politics of the European Union*, Second Edition, (Cambridge: Cambridge University Press).

¹⁶ Andrew Moravcsik (1991), "Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community", *International Organization*, Cilt: 45, Sayı: 1, s. 19-56.

¹⁷ Andrew Moravcsik (1998), *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, (New York: Ithaca).

¹⁸ Ebru Turhan (2012), *The European Council Decisions Related to Turkey's Accession to the EU: Interests vs. Norms*, (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft).

Avrupa ülkeleri ile beraber aday ülkeler listesine alınmasını reddetmiştir. Avrupa'nın "Büyük Üçlüsü" olarak adlandırılan Almanya, İngiltere ve Fransa'nın Lüksemburg'da Türkiye'ye yönelik tutumlarına bakılacak olursa, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye aday ülke statüsünün verilmesini desteklediği, dönemin Almanya Şansölyesi ve Hıristiyan Demokrat Lider Helmut Kohl'un ise böyle bir adaylığa şiddetle karşı çıkmış olduğu gözlemlenmektedir.¹⁹ Lüksemburg Zirvesi'nin akabinde, Başbakan Mesut Yılmaz zirvenin Türkiye'ye yönelik sonuçlarından özellikle Şansölye Kohl'u sorumlu tutmuş ve gerek Almanya gerekse AB ile yürütülen ilişkilerin büyük kısmını geçici olarak askıya almıştır.²⁰ Türkiye-AB ilişkilerindeki Almanya faktörü ve bunun Türkiye-Almanya ilişkilerine etkisini ifşa eden ikinci bir örnek ise, Almanya'nın 2013 yılında bölgesel politikalar ve yapısal araçların koordinasyonuna ilişkin 22. faslın açılmasına yönelik uyguladığı vetodur. Almanya'nın ilgili faslın açılmasına yönelik uyguladığı veto, Birlik içerisinde sadece Avusturya ve Hollanda tarafından desteklenmiş olmasına rağmen²¹, Almanya faslın açılmasını erteleme konusunda başarılı olmuş ve bu durum Türkiye-Almanya siyasi ilişkilerinde geçici bir krize neden olmuştur.²²

Türkiye-Almanya İkili Ekonomik İlişkileri: Türkiye'nin AB Katılım Sürecine Etkileri ve Üyelik Sürecinin İkili Ekonomik İlişkiler için Doğurduğu Sonuçlar

Türkiye'nin AB katılım süreci ile Türkiye-Almanya ikili ekonomik ilişkileri arasında Türkiye'nin AB üyelik sürecinin başlangıcından itibaren karşılıklı bir etkileşim olmuştur. Türkiye-Almanya ekonomik ilişkileri ve Türkiye'nin ekonomik performansı, Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin resmi tutumunu etkiler ve şekillendirirken, AB katılım sürecinde yaşanan gelişmeler, Türkiye'nin katılım süreci çerçevesinde Kopenhag ekonomik kriterlerine (tam anlamıyla işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AB içindeki rekabetçi baskı ile mücadele edebilme kapasitesine sahip olunması) uyum sağlama çalışmaları ve AB üyelik perspektifinin

¹⁹ Ibid.

²⁰ „Turkish PM says Germany seeks 'Lebensraum' via EU”, *Reuters*, 6 Mart 1998

²¹ Günter Seufert (2013), "Türkei", Werner Weidenfeld ve Wolfgang Wessels (der.), *Jahrbuch der europäischen Integration*, (Baden-Baden: Nomos).

²² Ebru Turhan, "German Interests and Turkey's EU Bid", *Hürriyet Daily News*, 27 Kasım 2013.

Türkiye'de ekonomik ve siyasi istikrara katkıları²³ gibi faktörler de Türkiye ve Almanya arasındaki ikili ekonomik ilişkilerin içerik, kapsam ve düzeyini biçimlendirmede önemli bir rol üstlenmiştir.

AB Zirvesi'nin 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerine başlama kararı almasının akabinde, 2005 yılında 391 milyon ABD doları²⁴ olarak kaydedilen Almanya'dan gelen doğrudan yabancı yatırım, sadece 3 sene içerisinde büyük bir ivme kazanmıştır ve 2008 yılı için 1,2 milyar ABD doları²⁵ olarak kaydedilmiştir. Türkiye ve AB arasında katılım müzakereleri başlamadan önce 2003 yılı Haziran ayında 1084 olarak kaydedilen Türkiye'de faaliyet gösteren Alman ya da Alman sermayeli firma sayısı²⁶, 2013 yılında 5651'e²⁷ yükselmiştir. Benzer şekilde, özellikle iç talepte yaşanan artıştan kaynaklı olarak, Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı 2004 yılında 11,8 milyar avro olarak kaydedilirken, Almanya'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen yıllık ihracat, 2013 yılında 21,3 milyar avroya çıkmıştır.²⁸ Bu verilere paralel olarak, Almanya'nın önde gelen iş dünyası temsilcileri de düzenli olarak Türkiye'nin AB üyelik sürecini destekleyen ve bu sürecin Türkiye-Almanya ekonomik ilişkilerine olumlu etkisini vurgulayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Aralık 2004 tarihinde Brüksel AB Zirvesi toplantısında verilen Türkiye-AB arasında katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde açılmasına yönelik karardan önce Türk Sanayici-

²³ Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı (2014), Türkiye'nin Avrupa Birliği Stratejisi, Eylül 2014, Ankara, http://www.ab.gov.tr/files/foto/ab_stratejisi1.pdf.

²⁴ Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2007), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, Ocak 2007, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/F847D4C4-D8D3-8566-4520B4BCCBE03668/2006_kasim.pdf.

²⁵ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (2016), Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı (Aylık, Milyon ABD Doları), <http://evds.tcmb.gov.tr/>.

²⁶ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (2003), *Türkiye'de bulunan yabancı sermaye kuruluşların ülkelere göre dağılımı*, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EF9E6B78-D8D3-8566-4520B75308F4457B>.

²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (2014), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni* Şubat 2014, s. 9, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/13601A4F-E5AC-3480-01A2DFE52EB8C2DF/%C5%9Eubat2014web.pdf>.

²⁸ Destatis Statistisches Bundesamt (2014a), *Aus- und Einfuhr (Außenhandel): Deutschland, Jahre, Länder*, https://www.genesis.destatis.de/genesis/online;jsessionid=E6A-CA63E14D44371107205683F358505.tomcat_GO_1_1?operation=previous&levelindex=2&levelid=1403005968270&step=2.

leri ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) ve Almanya'daki muadili Alman Sanayiciler Federasyonu (BDI), Türkiye'nin AB üyeliğine destek vermeyi amaçlayan ortak bir bildiri yayımlamışlardır. Bildiride, TÜSİAD ve BDI, Türkiye'ye açık bir Avrupa perspektifi verilmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır ve iki ülkede faaliyet gösteren iş dünyası çevrelerinin ikili iş ilişkilerini geliştirebilmek için güvenilir bir genel hukuki çerçeveye ihtiyacı olduğunu ifade etmişlerdir.²⁹ Benzer şekilde, 2009 yılında patlak veren, etkisi 2010 yılında ağırlaşan ve ortak para birimi avronun geleceği ve AB'nin siyasi mimarisi ile ilgili tartışmaları beraberinde getiren avro krizi döneminde 29 Mart 2010 tarihinde Şansölye Angela Merkel'in gerçekleştirdiği Türkiye gezisinin hemen öncesinde, BDI Genel Sekteri Werner Schnappauf ve Alman İşverenler Konfederasyonu (BDA) Başkanı Dieter Hundt, Türkiye'nin AB katılım müzakerelerinin “duygulardan arınmış” şekilde yürütülmesi gerektiğini vurgulamış, Türkiye ile Almanya arasındaki ekonomik ilişkilerin yıllardır ortalamanın üstünde bir hızda geliştiğini ve Türkiye'nin gelecek dönemde de Almanya için stratejik konuma sahip önemli bir pazar olarak kalacağını ifade etmiş ve Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinin ucu açık şekilde yürütülmesine devam edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.³⁰

Avro krizinin zirve yaptığı dönemde, Almanya-Türkiye ekonomik ilişkilerinin stratejik önemi gerek Alman iş dünyası temsilcileri gerekse federal hükümet temsilcileri için öne çıkmıştır. Aslında Almanya, avro bölgesinin problemlerinden AB Ekonomik ve Parasal Birliği'ne üye diğer ülkelerle karşılaştırıldığında daha az etkilenmiştir. Avro krizi döneminde Almanya'nın dış ticaret fazlası yeni rekorlar kırmıştır.³¹ 2010-2013 yılları arasında Alman ekonomisi yıllık bazda ortalama yüzde 2,1 büyürken,³² ülkede işsizlik oranı da 2005-2012 döneminde kademeli olarak yüzde 11,1'den yüzde

²⁹ “BDI and TÜSİAD call for dependable steps to support the European perspective of Turkey”, *BDI-TÜSİAD Ortak Basın Bildirisi*, 21 Nisan 2004, http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/basin-bulteni-2004-41-eng.pdf.

³⁰ “Deutsche Wirtschaft dringt auf Annäherung zur Türkei”, *RP Online*, 28 Mart 2010, <http://www.rp-online.de/wirtschaft/unternehmen/deutsche-wirtschaft-dringt-auf-annaeherung-zur-tuerkei-aid-1.2323208>.

³¹ “Almanya ihracat rekoruna koşuyor”, *Deutsche Welle*, 10 Ocak 2014, <http://www.dw.com/tr/almanya-ihracat-rekoruna-ko%C5%9Fuyor/a-17354725>.

³² Eurostat (2014), Real GDP Growth Rate Volume, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00115&plugin=1>.

6,7'ye düşmüştür.³³ Öte yandan, 2012 yılının sonlarına gelinirken, avro krizi etkilerini Alman ekonomisinde de göstermeye başlamıştır. 2012 yılının son çeyreğinde Alman ekonomisi yüzde 0,5 küçülürken, 2013 yılının ilk çeyreğinde de yüzde 0 oranında büyüyerek duraklama dönemini aşmadığını ortaya koymuştur.³⁴ Öte yandan, Türkiye 2013 yılının ilk çeyreğinde yüzde 1,6 büyüme kaydederken, Almanya'nın 2011-2013 döneminde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracat, iç talep artışının krize rağmen devam etmesi nedeniyle de 20,1 milyar avrodan 21,4 milyar avroya çıkmıştır.³⁵ Almanya'nın aynı dönem içerisinde avro bölgesine gerçekleştirdiği ihracat ise, 420,9 milyar avrodan 401,9 milyar avroya düşmüştür.³⁶ Kriz döneminde, Türkiye-Almanya ekonomik ilişkilerinin stratejik önemi, Almanya'nın Türkiye'nin AB üyelik sürecine ilişkin tutumunun şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Şubat 2013'te kalabalık bir iş dünyası heyeti ile Türkiye'yi ziyaret eden Şansölye Merkel, ziyaretinden bir gün önce yayımlanan haftalık video mesajında Türkiye'nin AB katılım müzakerelerine ivme kazandırılması gerektiğini vurgulayıp müzakerelerde yeni bir faslın açılmasını desteklediğini ifade etmiştir.³⁷ Merkel'in açıklamalarına paralel olarak, ziyarette Şansölye'ye eşlik eden iş dünyası heyetinin önde gelen üyelerinden birisi olan BDI Başkanı Ulrich Grillo da Ankara'da Şansölye'nin katılımıyla gerçekleştirilen üst düzey bir toplantıda, Alman sanayisinin Türkiye'nin AB katılım sürecinin devam etmesini desteklediğini ve Türkiye'nin AB üyeliği konusunda yakın zamanda bir karar verilmesini arzuladığını vurgulamıştır. Grillo, aynı zamanda avro krizinin patlak vermesinin akabinde AB genelinde sürdürülen Birlik'in gelecekteki muhtemelen siyasi mimarisine ilişkin tar-

³³ Destatis Statistisches Bundesamt (2014b), *Arbeitsmarkt. Arbeitslosenquote*, <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/Indikatoren/Konjunkturindikatoren/Arbeitsmarkt/arb210.html>.

³⁴ OECD StatExtracts (2014), Quarterly National Accounts: G20 – Quarterly Growth Rates of GDP in Volume, <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=33940>.

³⁵ Destatis Statistisches Bundesamt (2014a), *Aus- und Einfuhr (Außenhandel): Deutschland, Jahre, Länder*.

³⁶ Destatis Statistisches Bundesamt (2014c), „German exports in 2013: -0.2% on 2012“, *Press release 040 / 2014-02-07*, https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2014/02/PE14_040_51.html.

³⁷ Bundesregierung (2013a), *Video-Podcast der Bundeskanzlerin*, No. 7/2013, 23 Şubat 2013, http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Podcast/2013/2013-02-23-Video-Podcast/links/download-PDF-barrierefrei.pdf;jsessionid=507811CF802B018CCC17FD204A34BD95.s4t2?__blob=publicationFile&v=1.

tışmaların yeni bir Avrupa yapısına olanak sağladığını da ifade etmiştir.³⁸ Dönemin Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle de Merkel'in Türkiye ziyaretinin hemen öncesinde, Türkiye ve AB arasındaki katılım müzakerelerine hız kazandırılması gerekliliğini şu nedenlerle savunmuştur: "Eğer dikkat etmezsek, Avrupa'nın Türkiye'ye olan ilgisinin, Türkiye'nin Avrupa'ya olan ilgisinden daha büyük olacağı zaman gelecektir."³⁹

Avro krizi döneminde, krizden avro bölgesine üye ülkelere nispeten daha az etkilenen Türkiye'nin AB katılım sürecine karşı daha pozitif bir tutum izleyen Almanya, ikili ekonomik ilişkilerin daha az önem arz ettiği ya da Türk ekonomisinin Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum sağlama yolunda yeterli ilerleme kaydedemediği dönemlerde, Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin daha olumsuz bir tavır içerisine girmiştir. Türkiye'ye aday üye statüsü verilmesini özellikle Almanya'nın tutumunu dikkate alarak reddeden Aralık 1997 Lüksemburg AB Zirvesi'nin hemen öncesinde dönemin Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel, Türk ekonomisini Türkiye'nin AB üyeliğinin önündeki engellerin en önemlilerinden birisi olarak nitelendirerek⁴⁰ ekonomi ile ilgili dinamiklerin Almanya'nın resmi Türkiye politikasının şekillenmesindeki önemini gözler önüne sermiştir.

Türkiye-Almanya İkili Siyasi İlişkileri: Türkiye'nin AB Katılım Sürecine Etkileri ve Üyelik Sürecinin İkili Siyasi İlişkiler için Doğurduğu Sonuçlar

Türkiye-Almanya ikili ekonomik ilişkileri ver Türkiye'nin AB katılım süreci arasında yaşanan karşılıklı etkileşimin benzeri, Türkiye-Almanya ikili siyasi ilişkileri ve Türkiye'nin AB üyelik süreci arasında da gözlemlenmektedir. Türkiye-Almanya siyasi ilişkileri ve küresel ve bölgesel gelişme-

³⁸ BDI (2013), *Grillo: German industry supports continuation of negotiations on membership*, 25 Şubat 2013, http://www.bdi.eu/BDI_english/568_959.htm.

³⁹ „Westerwelle drückt aufs Tempo – Merkel brems“, *Handelsblatt*, 23 Şubat 2013, <http://www.handelsblatt.com/politik/international/eu-tuerkei-verhandlungen-westerwelle-drueckt-aufs-tempo-merkel-brems/7828358.html>. Avro krizi sırasında Almanya'nın gerçekleştirdiği Türkiye politikasının detayları için bkz. Turhan, "Germany's Leadership Role in the Eurozone Crisis and its Implications for Turkey's EU Bid: A Liberal Intergovernmentalist Approach".

⁴⁰ „Turkish PM Yılmaz to visit Germany: EU discussions expected“, *Agence France Presse*, 9 Eylül 1997.

ler, krizler ve güç dengelerinde yaşanan değişimlerin ikili siyasi işbirliğine etkileri gibi faktörler, Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin resmi tutumunu etkiler ve şekillendirirken, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yaşanan gelişmeler ve Almanya'nın Türkiye'nin AB katılım sürecine yönelik resmi tutumu da Türkiye ve Almanya arasındaki ikili siyasi ilişkilerin nitelik, içerik ve düzeyinin belirlenmesine önemli derecede katkı sağlamıştır. Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yaşanan gelişmeler ve Almanya'nın Türkiye'nin AB katılım sürecine yönelik resmi tavrının Türkiye-Almanya ikili siyasi ilişkilerine etkileri makalenin ikinci bölümünde, Almanya'nın 1997 Lüksemburg AB Zirvesi'nde Türkiye'ye aday üye statüsü verilmesine ilişkin tutumunun ve Haziran 2013'te Türkiye-AB katılım müzakerelerinde Merkel hükümetinin 22. faslın açılmasına yönelik vetosunun akabinde ikili ilişkilerde yaşanan gelişmeler ışığında değerlendirilmiştir.

Türkiye-Almanya ilişkileri ve Almanya'nın Türkiye'nin AB katılım sürecine yönelik resmi tavrı tarihsel süreç çerçevesinde incelendiğinde, Alman hükümetlerinin özellikle değişen küresel ve bölgesel dinamikler ışığında görüş ayrılıkları bulunmakla beraber ortak çıkarları ilgilendiren stratejik alanlarda Türkiye ile işbirliğini geliştirmeyi hedeflediği dönemlerde Türkiye'nin AB katılım sürecine ilişkin daha olumlu ve destekleyici bir tutum içerisine girdiğine işaret etmektedir. Aralık 1999 Helsinki AB Zirvesi sırasında ve Zirve'den hemen önce, Türkiye'ye AB tarafından aday ülke statüsü verilmesini destekleyen ve Gerhard Schröder'in liderliğini üstlendiği Almanya federal hükümeti, Türkiye'nin AB üyelik sürecine ivme kazandırılmasına yönelik desteğini, Kosova krizinin etkilerinin AB'nin dış sınırlarında zirveye çıktığı bir dönemde göstermiştir. Bu dönemde, dışişleri ve güvenlik konularında AB'ye üye ülkeler arasındaki koordinasyon ve işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan, AB'nin askeri operasyon düzenleyebilmesi için özerk hareket etme yeteneğine sahip olmasını hedef alan ve AB askeri operasyonlarının gerek NATO kuvvet ve kabiliyetlerinden yararlanarak gerekse sadece AB kuvvet ve kabiliyetlerinden faydalanarak gerçekleştirilmesini ön gören Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) temelleri, Almanya'nın öncülüğünde Haziran 1999'da Köln AB Zirvesi'nde atılmıştır. AB'nin NATO kuvvet ve kabiliyetlerinden faydalanarak özerk askeri operasyonlar gerçekleştirme hedefinin ortaya çıkması ile beraber, Birlik üyesi olmayan bir NATO üyesi olma niteliğine sahip olan Türkiye, özellikle AB'nin NATO kuvvet ve

kabiliyetlerinden faydalanarak gerçekleştirmeyi amaçladığı özerk operasyonların hayata geçirilmesinin NATO'ya üye ülkeler tarafından onaylanması noktasında kilit ülke haline gelmiştir. Aslında, Schröder hükümeti, Almanya başkanlığında gerçekleştirilen dönemin son zirvesi olan Köln AB Zirvesi'nde AGSP'nin yanı sıra, Türkiye'nin aday üye statüsünün onaylanması için talepte bulunmuş olsa da, Almanya'nın bu isteği, İtalya, Yunanistan (siyasi ikili ilişkilerde yaşanan bazı gerginlikler nedeniyle) ve İsveç (Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyum sağlama çabalarını yeterli görmemesinden dolayı) tarafından reddedilmiştir.⁴¹

Köln AB Zirvesi'nin akabinde, Türkiye'nin aday ülke statüsünün onaylandığı Aralık 1999 Helsinki AB Zirvesi'nden birkaç gün önce federal parlamentoda gerçekleştirdiği bir konuşmada Şansölye Schröder, Türkiye'ye önde gelen bir NATO üyesi olarak sağlanacak AB üyelik perspektifinin stratejik önemini şu cümlelerle vurgulamıştır: “Bir yandan Türkiye'nin stratejik önemini devamlı dile getirmeye, Türkiye'nin omuzlarına NATO içerisinde ağır yükler bindirmeye, Türkiye'yi önemli bir bölgesel güç olarak övmeye devam edip Türkiye'den Avrupa standartlarına uymasını bekleyip, diğer taraftan Türkiye'ye basit bir gümrük birliğinin ötesine geçecek bir Avrupa perspektifi sunmadan duramayız.”⁴² Benzer şekilde, Schröder, Türkiye'nin aday üye statüsünün açıklanmasının akabinde, ülkenin AB üyelik sürecinin bölgede istikrarın sağlanması için son derece kritik bir önem arz ettiğini ifade etmiştir.⁴³ Schröder hükümeti, 11 Eylül 2001 saldırılarının akabinde de Türkiye'nin AB üyelik sürecini Türkiye ve AB/Almanya arasındaki siyasi işbirliğinin kazandığı yeni anlamı göz önünde bulundurarak değerlendiren açıklamalarda bulunmuştur. Bu dönem, saldırılar sonucunda değişen, küresel güvenlik risklerinin devletlerin iç güvenlikleri için oluşturdukları tehditlere işaret eden ve Batı dünyası ile Müslüman toplumlar arasında daha yoğun bir diyalogun ve uluslararası terörizm ile savaşta AB'nin daha aktif ve küresel bir rol üstlenmesinin gerekliliğini vurgulayan daha çok boyutlu yeni bir güvenlik anlayışının

⁴¹ Meltem Müftüler-Baç (2002), *Enlarging the European Union: Where does Turkey stand?*, (TESEV: İstanbul).

⁴² “Germany wants Turkey to become EU candidate”, *Agence France Presse*, 3 Aralık 1999.

⁴³ „Türkei-Entscheidung empört die Union; Glos spricht von einem Bären dienst - Gerhard Schröder verteidigt Beitrittskandidatenstatus“, *Die Welt*, 13 Aralık 1999.

oluşumuna gözcülük etmiştir.⁴⁴ Türkiye ile AB katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararını veren Aralık 2004'te gerçekleşen Brüksel AB Zirvesi'nin öncesinde Schröder, Türkiye'nin AB üyeliğinin Avrupa'nın güvenliğine son derece büyük bir katkıda bulunacağını ifade ederken⁴⁵, dönemin Federal Dışişleri Bakanı Joschka Fischer de AB üyesi bir Türkiye'nin uluslararası terörizme karşı verilen savaşta AB'nin elini güçlendireceğini belirtmiştir.⁴⁶

Türkiye ile AB katılım müzakerelerinin açılmasının akabinde de, Alman hükümeti benzer bir tutum sergileyip, Almanya-Türkiye ikili siyasi ilişkilerinin ve işbirliğinin ortak çıkarları ilgilendiren stratejik alanlarda geliştirilmesinin hedeflendiği dönemlerde Türkiye'nin AB üyelik sürecine yönelik daha destekleyici bir tavır sergilemiştir. Arap Baharı ile Orta Doğu'da değişen güç dengeleri ve beraberinde getirdiği sosyal, siyasi ve ekonomik çalkantılar, dış ve güvenlik politikaları, terörle mücadele, enerji, Avrupa için Ortaklık ve diğer önde gelen bölgesel ve küresel konularda Türkiye ve Almanya arasındaki iş birliğini arttırmayı amaçlayan ve Türkiye'nin AB katılım sürecinin "her iki taraf için de faydalı"⁴⁷ olduğunu vurgulayan Türkiye-Almanya Stratejik Diyalog Mekanizması'nın 12 Mayıs 2013 tarihinde iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanmasının hemen öncesinde geleneksel olarak Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olumsuz bir tutum sergileyen Hristiyan Demokrat Birlik' in (CDU) önde gelen üyeleri, Türkiye'nin AB katılım sürecini destekleyen açıklamalarda bulunmuşlardır. Avrupa Parlamentosu Eski Başkanı ve CDU'ya yakınlığı ile tanınan Konrad Adenauer Vakfı'nın (KAS) Başkanı Hans-Georg Pöttering, Şubat 2013'te yaptığı bir açıklamada, Türk-Alman ortak çıkarlarını ilgilendiren

⁴⁴ European Council (2001), *Conclusions and Plan of Action of the Extraordinary European Council Meeting*, SN140/01, 21 Eylül 2001; European Council (2002), *Council Decision on the implementation of specific measurements for police and judicial cooperation to combat terrorism in accordance with Article 4 of common position*, 2001/931/CFSP, 19 Aralık 2002.

⁴⁵ "Schroeder says Turkish EU membership talks would help security", *Agence France Presse*, 9 Ekim 2004.

⁴⁶ "Fischer: Turkey's EU membership would strengthen the block against terrorism", *Associated Press Worldstream*, 20 Ekim 2004.

⁴⁷ Auswärtiges Amt (2013a), *Joint Declaration between the Federal Foreign Office of the Federal Republic of Germany and the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey on the establishment of a Strategic Dialogue Mechanism*, s. 1

Orta Doğu'daki çatışmalara çözüm bulunması ve Afrika için kalıcı bir kalkınma politikasının geliştirilmesi gibi konularda Türk-Alman işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğini ifade edip gelecek günlerde Türkiye'nin AB ile yürüttüğü katılım müzakerelerinde yeni fasılların açılacağını belirtmiştir.⁴⁸ Dönemin Avrupa Komisyonu Enerji Komiseri ve CDU'nun tanınmış politikacısı Günther Oettinger ise, Türkiye'nin oldukça uzamış olan AB katılım sürecini eleştirmiş ve Türkiye-AB işbirliğinin Avrupalı devletler için yükselen stratejik önemini "Bahse girerim ki, önümüzdeki on yıllık dönemde bir Almanya başbakanı, Fransız mevkidaşı ile birlikte Ankara'ya gidecek ve diz çöküp, 'Dostlarımız, bize gelin' ricasında bulunacak" sözleriyle ileri sürmüştür.⁴⁹ Benzer şekilde, dönemin CDU'lu milletvekili ve federal parlamentonun Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Ruprecht Polenz, Türkiye'nin AB üyeliğine verdiği desteği, Türkiye'nin başarılı ekonomisini, Avrupa için jeopolitik önemini ve Türkiye'nin bölgesel sorunların çözümüne yönelik politikalarının AB'nin çıkarları doğrultusunda şekillenmesinin önemini vurgulayarak şu cümle ile açıklamıştır: "Bölgede Avrupa'nın çıkarlarına ters düşecek şekilde eylemlerde bulunacak bir Türkiye problemlerimizi büyütecektir."⁵⁰

Alman hükümetinin Türkiye ile siyasi ilişkileri değişen küresel ve bölgesel dinamikler ışığında ortak çıkarları ilgilendiren stratejik alanlarda geliştirme ihtiyacı doğrultusunda, Türkiye'nin AB üyelik sürecine verdiği desteği arttırması durumu, güncel olarak özellikle Almanya'nın Suriye kaynaklı mülteci krizinin çözümünde Türkiye ile işbirliğini pekiştirme arzusunun Almanya'nın Türkiye'nin Birlik'e katılım sürecine ilişkin politikalarını şekillendirmesi ile örneklendirilebilmektedir. Suriye'deki çatışmaların beraberinde getirdiği mülteci krizinin çözümünde ve AB'ye gerçekleşen göç akımının sürdürülebilir yönetiminde, Almanya ve Türkiye arasındaki işbir-

⁴⁸ İsmail Çevik, "Die Türkei erlebt eine außergewöhnliche Phase der politischen Stabilität", *DTJ*, 22 Şubat 2013.

⁴⁹ „Türkiye'nin önünde diz çökecekler", Deutsche Welle, 20 Şubat 2013, <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-%C3%B6n%C3%BCnde-diz-%C3%A7%C3%B6kecekler/a-16614672>.

⁵⁰ Daniela Vates, "Polenz will die Türkei an die EU binden", *Frankfurter Rundschau*, 23 Şubat 2013. Almanya'nın stratejik çıkarlar ışığında yaptığı resmi açıklamaların detaylı analizi için bkz. Turhan, "Germany's Leadership Role in the Eurozone Crisis and its Implications for Turkey's EU Bid: A Liberal Intergovernmentalist Approach".

liğinin pekiştirilmesi zorunlu gözükmektedir. Suriye krizinin zirve yapması ile beraber, Almanya, gerek ekonomik gücü gerekse sınırlarına ulaşan mültecileri AB'ye düzensiz yollarla girdikleri ilk üye ülkeye geri gönderme hakkını uzun süre kullanmamayı tercih etmesi nedeniyle Orta Doğulu mülteciler için en önde gelen destinasyon haline gelmiştir.⁵¹ 2015 yılında rekor bir sayıyla 1,1 milyon mülteci Almanya'ya gelmiştir.⁵² Mültecilerin çoğu Ege Denizi rotasını kullanarak Türkiye üzerinden AB sınırlarına ve daha sonrasında da Almanya'ya ulaştıklarından mülteci krizinin çözümünde ve düzensiz göçün yönetiminde AB-Almanya-Türkiye üçgeninde işbirliğinin geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir.⁵³ Şansölye Merkel'in Suriye krizi ve göç yönetiminin ana konuları olduğu ve üçüncü ülkelerle işbirliğinin vurgulandığı 16 Ekim 2015 Brüksel AB Zirvesi'nin⁵⁴ hemen akabinde 18 Ekim 2015 tarihinde bir Türkiye ziyareti gerçekleştirmesi ve Türkiye ile AB arasında gerçekleştirilebilecek göç yönetimine ilişkin işbirliğinin çerçeve ve koşulları konusunda karşılıklı görüş alışverişinde bulunması, Almanya'nın Türkiye'ye mülteci krizinin çözümüne atfettiği önemli role işaret etmektedir. Merkel, Türk muadili Başbakan Ahmet Davutoğlu ile yaptığı görüşmede mülteci krizinin yönetiminde Türk-Alman/AB işbirliğinin çerçevesi konusunda müzakereler gerçekleştirirken yaklaşık 1,5 sene aradan sonra⁵⁵ ilk defa Türkiye-AB üyelik müzakerelerinde yeni bir faslın açılmasını desteklediğini ifade etmiştir.⁵⁶ Benzer şekilde, CDU ve Bavyalı ortağı Hristiyan Sosyal Birliği'nin (CSU) Parlamento Grubu'nun Dış Politika Sözcüsü Jürgen Hardt ve CDU'lu Savunma Bakanı Ursula von der Leyen da katı-

⁵¹ Ebru Turhan, „German-Turkish cooperation on irregular migration a must“, *Hürriyet Daily News*, 30 Kasım 2015, <http://www.hurriyetaidailynews.com/german-turkish-cooperation-on-irregular-migration-a-must.aspx?pageID=449&nID=91844&NewsCatID=396>.

⁵² „1,1 Millionen Flüchtlinge kamen 2015 nach Deutschland“, *Die Welt*, 6 Ocak 2016.

⁵³ Turhan, „German-Turkish cooperation on irregular migration a must“.

⁵⁴ European Council (2015), *European Council Meeting Conclusions*, Brüksel, 16 Ekim 2015, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/10/15-euco-conclusions/>.

⁵⁵ Merkel bu konuda en son açıklamasını 4 Şubat 2014 tarihinde gerçekleştirmiştir. „Türkische EU-Vollmitgliedschaft bleibt Streitthema“, *Wirtschaftswoche*, 4 Şubat 2014, <http://www.wiwo.de/politik/europa/merkel-und-erdogan-tuerkische-eu-vollmitgliedschaft-bleibt-streitthema/9432870.html>.

⁵⁶ „Kanzlerin am Bosphorus Merkel hat Erdoğan etwas mitgebracht“, *N-tv.de*, 18 Ekim 2015, <http://www.n-tv.de/politik/Merkel-hat-Erdogan-etwas-mitgebracht-article16162186.html>.

lım müzakerelerinde yeni fasılların açılmasını desteklediklerini ve katılım müzakerelerinin müzakerelerin sonunda bir katılım ile sonuçlanabileceğini ifade ederek mülteci Almanya'nın mülteci krizi döneminde değişen Türkiye politikasına işaret etmektedirler.⁵⁷

Sonuç

Türkiye ve Almanya arasında, ekonomik, siyasi ve sosyal temellere dayanan çok boyutlu ve köklü ilişkiler mevcuttur. Bu çalışma, Türk-Alman ikili ilişkilerinin özellikle ekonomik ve siyasi boyutları üzerine odaklanmış ve Türkiye-Almanya ikili ekonomik ve siyasi ilişkileri ile Türkiye'nin AB katılım süreci ve bu sürece ilişkin Almanya'nın resmi tutumu arasında mevcut olan karşılıklı etkileşimi analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışmada, Türkiye'nin AB katılım süreci ve Türkiye-Almanya ikili ekonomik ilişkileri arasındaki karşılıklı etkileşim incelenirken, Türkiye'nin katılım süreci çerçevesinde Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum sağlama çalışmaları ve AB üyelik perspektifinin Türkiye'de ekonomik ve siyasi istikrara katkıları gibi faktörlerin Türkiye-Almanya ikili ekonomik ilişkilerine özellikle Türkiye'nin AB katılım müzakerelerinin başlamasından itibaren kazandırdığı ivme vurgulanmıştır. İkili ekonomik ilişkilerde, müzakere sürecinin başlamasından itibaren yaşanan ivme, Almanya'dan Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımlar, ihracat verileri ve Türkiye'de faaliyet gösteren Alman ya da Almanya sermayeli firmaların sayılarındaki önemli artışlar gibi verilerle örneklendirilmiştir. Almanya'nın önde gelen iş dünyası kuruluşları ve temsilcileri de katılım sürecinin ikili iş ilişkilerine olumlu etkisini vurgulayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Diğer yandan, Türkiye-Almanya ekonomik ilişkilerinin Almanya için özellikle stratejik anlam kazandığı Avro krizi dönemi gibi durumlarda, Alman iş dünyasının, federal hükümetin ve geleneksel olarak Türkiye'nin AB üyeliğine ilişkin daha şüpheci bir tavır sergileyen CDU'nun önde gelen üyelerinin Türkiye'nin AB katılım sürecine karşı daha pozitif bir yaklaşım içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Almanya-Türkiye arasındaki ikili siyasi ilişkiler ve Türkiye'nin AB üyelik süreci arasında da benzer bir karşılıklı etkileşim gözlemlenmektedir. Çalışmanın sonuçları, küresel ve bölgesel gelişmelerin Avrupa ve Almanya

⁵⁷ "Bundesregierung: Maas und von der Leyen sehen EU-Beitrittsperspektive für Türkei", *Spiegel Online*, 11 Mart 2016, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/heiko-maas-und-von-der-leyen-sehen-eu-perspektive-fuer-tuerkei-a-1081781.html>.

güvenlik ve dış politikalarına önemli yansımalarının olduğu 1999 Helsinki AB Zirvesi, 2004 Brüksel AB Zirvesi, Arap Baharı sonrası ve Suriye merkezli mülteci krizi gibi dönemlerde, Alman hükümetlerinin özellikle değişen küresel ve bölgesel dinamikler ışığında ortak çıkarları ilgilendiren stratejik alanlarla Türkiye ile siyasi işbirliğini geliştirmeyi amaçlayıp Türkiye'nin AB katılım sürecine ilişkin daha olumlu ve destekleyici bir tutum sergilediğine işaret etmektedir. Öte yandan bu çalışma aynı zamanda, Türkiye'nin AB sürecinde yaşanan gelişmelerin ve Alman hükümetlerinin bu sürece ilişkin resmi tutumlarının da Türkiye-Almanya ikili siyasi ilişkilerinin içerik ve kapsamına yönelik etkilerini, Almanya'nın 1997 Lüksemburg AB Zirvesi'nde Türkiye'ye aday üye statüsü verilmesine ilişkin tutumunun ve Haziran 2013'te Türkiye-AB katılım müzakerelerinde 22. faslın açılmasına yönelik vetosunun akabinde ikili ilişkilerde yaşanan gelişmeler ışığında değerlendirmiştir. Çalışma, böylelikle ikili siyasi ilişkiler ve Türkiye'nin AB üyelik süreci arasında vuku bulan çift taraflı etkileşime ışık tutmuştur.

Kaynakça

“1,1 Millionen Flüchtlinge kamen 2015 nach Deutschland”, *Die Welt*, 6 Ocak 2016.

“Almanya ihracat rekoruna koşuyor”, *Deutsche Welle*, 10 Ocak 2014, <http://www.dw.com/tr/almanya-ihracat-rekoruna-ko%C5%9Fuyor/a-17354725>.

Auswärtiges Amt (2015), “Länderinformationen Türkei – Beziehungen zu Deutschland”, Stand November 2015, http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/Tuerkei/Bilateral_node.html.

Auswärtiges Amt (2013a), Joint Declaration between the Federal Foreign Office of the Federal Republic of Germany and the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey on the establishment of a Strategic Dialogue Mechanism, 12 Mayıs 2013, Berlin.

Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2007), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, Ocak 2007, http://www.ekonomi.gov.tr/upload/F847D4C4-D8D3-8566-4520B4BCCBE03668/2006_kasim.pdf.

BDI (2013), *Grillo: German industry supports continuation of negotiations on membership*, 25 Şubat 2013, http://www.bdi.eu/BDI_english/568_959.htm.

“BDI and TÜSIAD call for dependable steps to support the European perspective of Turkey”, *BDI-TÜSIAD Ortak Basın Bildirisi*, 21 Nisan 2004, http://www.tusiad.org/___rsc/shared/file/basin-bulteni-2004-41-eng.pdf.

Bundesregierung (2016), *Gemeinsame Erklärung zu den Deutsch-Türkischen Regierungskonsultationen vom 22. Januar 2016*, Pressemitteilung 19, 22 Ocak 2016, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2016/01/2016-01-22-gemeinsame-erklaerung-deu-tur-konsultationen-deutsch.html?nn=694676>.

“Bundesregierung: Maas und von der Leyen sehen EU-Beitrittsperspektive für Türkei”, *Spiegel Online*, 11 Mart 2016, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/heiko-maas-und-von-der-leyen-sehen-eu-perspektive-fuer-tuerkei-a-1081781.html>.

Bundesregierung (2015a), *Bundeskanzlerin Merkel und Ministerpräsident Davutoğlu vereinbaren deutsch-türkische Regierungskonsultationen*, Pressemitteilung 10, 12 Ocak 2015, <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/BPA/2015/01/2015-01-12-merkel-davutoglu.html>.

Bundesregierung (2013a), *Video-Podcast der Bundeskanzlerin*, No. 7/2013, 23 Şubat 2013, http://www.bundeskanzlerin.de/Content/DE/Podcast/2013/2013-02-23-Video-Podcast/links/download-PDF-barrierefrei.pdf;jsessionid=507811CF802B018CCC17FD204A34BD95.s4t2?__blob=publicationFile&v=1.

Cuntz, Eckard (2011), “Türk İşçi Alımı Anlaşması’nın 50 Yılı – Geriye Dönük Bir Değerlendirme”, *Almanya’ya Türk Göçünün 50. Yılında Türk – Alman İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği*, (Berlin: Konrad Adenauer Stiftung), s. 7-12.

Çevik, İsmail (2013), “Die Türkei erlebt eine außergewöhnliche Phase der politischen Stabilität”, *DTJ*, 22 Şubat 2013.

Destatis Statistisches Bundesamt (2014a), *Aus- und Einfuhr (Außenhandel): Deutschland, Jahre, Länder*, https://www.genesis.destatis.de/genesis/online;jsessionid=E6ACA63E14D44371107205683F358505.tomcat_GO_1_1?operation=previous&levelindex=2&levelid=1403005968270&step=2.

Destatis Statistisches Bundesamt (2014b), *Arbeitsmarkt. Arbeitslosenquote*, <https://www.destatis.de/DE/ZahlenFakten/Indikatoren/Konjunkturindikatoren/Arbeitsmarkt/arb210.html>.

Destatis Statistisches Bundesamt (2014c), “German exports in 2013: -0.2% on 2012”, *Press release 040 / 2014-02-07*, https://www.destatis.de/EN/PressServices/Press/pr/2014/02/PE14_040_51.html.

“Deutsche Wirtschaft dringt auf Annäherung zur Türkei”, *RP Online*, 28 Mart 2010, <http://www.rp-online.de/wirtschaft/unternehmen/deutsche-wirtschaft-dringt-auf-annaehderung-zur-tuerkei-aid-1.2323208>.

Ermağan, İsmail (2012), “Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye-Almanya İlişkileri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 20, s. 73-91.

European Council (2015), *European Council Meeting Conclusions*, Brüksel, 16 Ekim 2015, <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2015/10/15-euco-conclusions/>.

European Council (2001), *Conclusions and Plan of Action of the Extraordinary European Council Meeting*, SN140/01, 21 Eylül 2001; European Council (2002), *Council Decision on the implementation of specific measurements for police and judicial cooperation to combat terrorism in accordance with Article 4 of common position*, 2001/931/CFSP, 19 Aralık 2002.

European Council (1999), *Cologne European Council Conclusions of the Presidency*, Annex III: European Council Declaration on Strengthening the Common European Policy on Security and Defence, 3-4 Haziran 1999, http://www.europarl.europa.eu/summits/koll1_en.htm.

Eurostat (2014), *Real GDP Growth Rate Volume*, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=-tec00115&plugin=1>.

“Fischer: Turkey’s EU membership would strengthen the block against terrorism”, *Associated Press Worldstream*, 20 Ekim 2004.

“Germany wants Turkey to become EU candidate”, *Agence France Presse*, 3 Aralık 1999.

“Kanzlerin am BosphorusMerkel hat Erdoğan etwas mitgebracht”, *N-tv.de*, 18 Ekim 2015, <http://www.n-tv.de/politik/Merkel-hat-Erdogan-etwas-mitgebracht-article16162186.html>.

Lelieveldt, Herman ve Sebastiaan Princen (2015), *The Politics of the European Union*, Second Edition, (Cambridge: Cambridge University Press).

Moravcsik, Andrew (1998), *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, (New York: Ithaca).

Moravcsik, Andrew (1991), “Negotiating the Single European Act: national interests and conventional statecraft in the European Community”, *International Organization*, Cilt: 45, Sayı: 1, s. 19-56.

Müftüler-Baç, Meltem (2002), *Enlarging the European Union: Where does Turkey stand?*, (TESEV: Istanbul).

OECD StatExtracts (2014), *Quarterly National Accounts: G20 – Quarterly Growth Rates of GDP in Volume*, <http://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=33940>.

Reisenbichler, Alexander ve Kimberly J. Morgan (2013), “How Germany won the Euro crisis: And why its gains could be fleeting”, *Foreign Affairs*, 20 June 2013, <http://www.foreignaffairs.com/articles/139520/alexander-reisenbichler-and-kimberly-j-morgan/how-germany-won-the-euro-crisis>.

“Schroeder says Turkish EU membership talks would help security”, *Agence France Presse*, 9 Ekim 2004.

Seufert, Günter (2013), “Türkei”, Werner Weidenfeld ve Wolfgang Wessels (der.), *Jahrbuch der europäischen Integration*, (Baden-Baden: Nomos).

Tallberg, Jonas (2008), “Bargaining Power in the European Council”, *Journal of Common Market Studies*, Cilt: 46, Sayı: 3, s. 688-689.

The Governance Report 2014, *Interactive Data Explorer*, <http://www.governancereport.org/home/governance-indicators/indicators2014/interactive-data-explorer/>.

Turhan, Ebru (2015), “German-Turkish cooperation on irregular migration a must”, *Hürriyet Daily News*, 30 Kasım 2015, <http://www.hurriyetdailynews.com/german-turkish-cooperation-on-irregular-migration-a-must.aspx?pageID=449&nID=91844&NewsCatID=396>.

Turhan, Ebru (2014), “Germany’s Leadership Role in the Eurozone Crisis and its Implications for Turkey’s EU Bid: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *Paper presented at the UACES 44th Annual Conference*, 1-3 Eylül 2014, Cork, <http://www.uaces.org/documents/papers/1401/turhan.pdf>.

Turhan, Ebru ve Günter Seufert (2015), “Editorial Foreword“, Ebru Turhan ve Günter Seufert (der.), *German Interests and Turkey’s EU Accession Process: A Holistic Perspective*, (İstanbul Politikalar Merkezi: İstanbul), s. 5-6.

Turhan, Ebru (2013), “German Interests and Turkey’s EU Bid”, *Hürriyet Daily News*, 27 Kasım 2013.

Turhan, Ebru (2012), *The European Council Decisions Related to Turkey’s Accession to the EU: Interests vs. Norms*, (Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft).

“Turkish PM says Germany seeks ‘Lebensraum’ via EU”, *Reuters*, 6 Mart 1998.

“Turkish PM Yılmaz to visit Germany: EU discussions expected”, *Agence France Presse*, 9 Eylül 1997.

“Türkei-Entscheidung empört die Union; Glos spricht von einem Bärenrendienst - Gerhard Schröder verteidigt Beitrittskandidatenstatus”, *Die Welt*, 13 Aralık 1999.

“Türkische EU-Vollmitgliedschaft bleibt Streitthema”, *Wirtschaftswoche*, 4 Şubat 2014, <http://www.wiwo.de/politik/europa/merkel-und-erdogan-tuerkische-eu-vollmitgliedschaft-bleibt-streitthema/9432870.html>.

“Türk İşletmeler Kurumsallaşmalı”, *Sabah.de*, 2 Kasım 2015, <http://www.sabah.de/turk-isletmeler-kurumsallasalmali>.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı (2014), Türkiye'nin Avrupa Birliği Stratejisi, Eylül 2014, Ankara, http://www.ab.gov.tr/files/foto/ab_stratejisi1.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (2014), *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni* Şubat 2014, s. 9, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/13601A4F-E5AC-3480-01A2DFE52EB8C2DF/%C5%9Eubat-2014web.pdf>.

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı (2003), *Türkiye’de bulunan yabancı sermaye kuruluşların ülkelere göre dağılımı*, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EF9E6B78-D8D3-8566-4520B75308F4457B>.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (2016), *Yurtdışında Yerleşik Kişilerin Türkiye’deki Doğrudan Yatırımlarının Ünelere Göre Dağılımı (Aylık, Milyon ABD Doları)*, <http://evds.tcmb.gov.tr/>.

“ ‘Türkiye’nin önünde diz çöcekler’”, *Deutsche Welle*, 20 Şubat 2013, <http://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyenin-%C3%B6n%C3%BCnde-diz-%C3%A7%C3%B6cekler/a-16614672>.

Vates, Daniela (2013), “Polenz will die Türkei an die EU binden”, *Frankfurter Rundschau*, 23 Şubat 2013.

“Westerwelle drückt aufs Tempo – Merkel bremst”, *Handelsblatt*, 23 Şubat 2013, <http://www.handelsblatt.com/politik/international/eu-tuerkei-verhandlungen-westerwelle-drueckt-aufs-tempo-merkel-bremst/7828358.html>.